

Sociologie práva

Průvodce samostudiem

Podzim 2024

PrF MU

MP102Zk Sociologie práva

Úvod

Milé studentstvo,

Tento studijní materiál je koncipován jako **učební pomůcka k samostudiu a přípravě ke zkoušce z předmětu Sociologie práva**. Jde o shrnutí pojmů, sociologických paradigmat a jejich navázání na současné sociální podmínky.

Hlavní funkcí tohoto textu je poskytnout Vám v přehledné podobě průřez seminárními tématy, probíranými po celý semestr.

„Právo je příliš důležitá věc, než aby byla ponechána pouze právníkům.“

(Přibáň, J. *Sociologie práva*. Praha: SLON, 1996, s. 21.)

Jak jistě víte, seminární výuka má velmi omezenou časovou dotaci 100 minut, během kterých nelze stihnout zcela vše. Proto **na následujících stránkách najdete na jednom místě vše, co jsme na seminářích diskutovali** a co Vám umožní důsledněji propojit sociologické koncepty se sociálně-právní realitou.

Tento text je doplňkem (nikoliv náhradou) seminárních nebo přednáškových prezentací či učebnice. V součinnosti s těmito zdroji Vám průvodce poslouží ve snažší orientaci v komplexní materii sociologie práva.

Průvodce je rozdělen na dvě části, a to část teoretickou a dovednostní. V rámci teoretické části se seznámíte se základními pojmy, autory a teoriemi. V dovednostní části naleznete nástin praktické aplikace těchto teorií.

Úspěšný semestr přeji

Dennis, Markéta a Michal

Obsah

Úvod	2
Obsah	3
1. Seminář	4
Sociologie práva – úvod.....	4
Počátky sociologie	4
Vznik sociologie práva	6
Současná role sociologie práva	12

1. Seminář

Sociologie práva – úvod

Počátky sociologie

- Přesné lokalizování vzniku sociologie jako vědy o lidských celcích je obtížné. To proto, že úvahy o důvodech vzniku a podobách jakéhosi „pojiva“, které drží lidi pohromadě a umožňuje jim koordinovaně jednat, nacházíme již u antických filozofů Platóna a Aristotela a pojmu tzv. obce či zřízení (*politeia*).
- V jejich pojetí jde o skupinu jednotlivců sjednocených: i) jedním systémem pravidel, ii) vírou v jeden božský kult a iii) zájmem na zachování bezpečí a stability této skupiny.¹
- Podobně – a spíše filozoficky – uvažovalo o pospolitosti lidí mnoho dalších autorů, kteří jako východisko svých úvah brali fakt, že tyto skupiny jednotlivců mají vždy něco společného a sdíleného (komunitního), např. hodnoty a zájmy.
- Sociologii jako vědu zkoumající vznik a změny těchto lidských celků (nyní již nazývaných „společnost“) pak ohraničujeme **obdobím industriální revoluce čili přelomem 18. a 19. století**.
- Sociologie se rodila z předpokladu, že **do té doby relativně stabilní zemědělské společnosti se daly do pohybu** a dochází k masivnímu stěhování z venkova do měst. S tím dochází i k přeměně společenských hodnot a zájmů.
- Ve městech jsou lidé konfrontováni s pluralitou jiných hodnot a přehodnocují své dřívější postoje a tradice – vzniká proměnlivá a více pluralitní společnost. S tím narůstá i míra ekonomických, hodnotových, náboženských, genderových i věkových střetů – **narůstá sociální konflikt**.
- **Vznikají i nové druhy výroby** (manufaktury, později Fordovská pásová výroba) a tím i nové pojetí práce a času. Čas se začíná pevně dělit na pracovní dobu a dobu odpočinku. V důsledku toho **vznikají nové druhy zábavy**, které mají tento nově vzniklý čas pro odpočinek vyplnit.
- Dochází zkrátka k paradigmatickým změnám na všech úrovních. Tyto změny se týkají politiky, náboženství, ekonomie, vědy, umění a samozřejmě i práva.
- **Sociologie pak vychází z přesvědčení, že staré vzorce uvažování o společnosti přestávají fungovat**. Společnost se změnila natolik, že je zapotřebí nová věda, která bude mít za cíl pochopit, co se ve společnosti děje a jaké možné důsledky to může mít.

-
- Vznik sociologie jako takovéto vědy si spojujeme s francouzským filozofem **Augustem Comtem** a americkou ekonomkou **Harriet Martineauovou**.² Comte ve třetím díle *Kurzu pozitivní filozofie (1830-1842)*³ vymezil jako cíl nově vzniklých společenských věd poznání toho, jak společnost vzniká, jak se mění a jak a na bázi čeho spolu interagují společenští aktéři (jednotlivci, skupiny i organizace). **Jako svého času přelomovou metodu zkoumání společnosti zavedl pozorování jako základ vědecké práce.**
 - Metodu pozorování si vypůjčil z přírodních věd (biologie, fyziky, medicíny), jejichž vědecké paradigma bylo založeno na dlouhodobém pozorování přírodních jevů a ověřování, zda jev A souvisí s jevem B. Pokud tyto dva jevy souvisely (vyskytovaly se často pospolu – tzv. korelace), pak se ověřovala otázka, zda jev A přímo způsobuje jev B (kauzalita).
 - Tím se sociologie ustavila jako empirická⁴ věda, nyní již odlišná od předchozích ryze teoretických úvah.
 - **V centru zájmu sociologie byla od počátku pravidla.** První sociologové si totiž všimli, že studovat společnost jako celek je velice obtížné. Proto se tento celek rozhodli zkoumat přes menší úseky, tedy **společenské formace jako je například církev, politické strany, rodina nebo i soudnictví.** Všimli si totiž, že **tyto formace fungují vždy na bázi pravidel**, a to psaných i nepsaných. Tato pravidla umožňují společenským formacím vůbec vznikat, proměňovat se a přitom být relativně stabilní a předvídatelné.

¹ De Coulanges, F. *Cité Antique*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 182.

² Martineauová vedla s Comtem korespondenci a přeložila jeho *Kurz pozitivní filozofie* do angličtiny a uvedla tím sociologii do angloamerického prostředí. Je považována za první socioložku vůbec.

³ Comte vyznával tzv. vědecký pozitivismus. Slovo „pozitivní“ zde neznamena, že je něco kladné nebo dokonce veselé. Znamená to, že veškeré poznání přírodní i sociální reality je buď pravdivé nebo nepravdivé. Pravdivost poznání lze ověřit tak, že se toto poznání shoduje s naší zkušeností. Tato zkušenost je vždy filtrována skrze naše poznávací schopnosti (naše sensorické smysly a racionalitu), s jejichž pomocí okolní realitu zakoušíme a vyhodnocujeme. Slovo „pozitivní“ pak znamená, že je něco „stanoveno“ nebo „kladeno“ (viz anglické sloveso „to posit“). Z toho plyne, že realita je předem stanovena a je naším smyslem kladena. V kontextu předmětu Teorie práva a Vám již známého právního pozitivismu pak slovo pozitivismus znamená něco mírně odlišného, konkrétně že právo je „kladeno“ (stanoveno, vytvářeno) lidmi a je tedy lidským výtvozem, nikoliv přirozeným a na lidech nezávislým faktem.

⁴ Řec. *empeiros* – zkušenost. Empirická – založená na přímé zkušenosti; protiklad k teorii jako abstraktnímu a na zkušenosti nezávislému myšlení.

- To proto, že **pravidla nejsou ničím jiným než ustálenou formulací vzájemných očekávání**. Tím přispívají k jistotě a přehlednosti jinak velice chaotické sociální reality a pomáhají modifikovat naše vlastní jednání v součinnosti s chováním druhých.
- Tato pravidla stanovují např. chod společenské formace; to, kdo do formace patří a kdo nikoliv; hierarchii uvnitř formace atd. **Přibližme si to na příkladu rodiny**: každá rodina má svá pravidla ohledně pravidelného setkávání (obědy, večeře, oslavy svátků); zároveň má určeno, kdo je či není členem rodiny (někdo uvažuje o dlouholetých přátelích jako o členech rodiny, někdo nikoliv); dále má nějakou hierarchii (prarodiče – rodiče – děti – starší sourozenci – mladší sourozenci...).
- Bylo tedy od začátku jasné, že si sociologie a právo mohou dobře porozumět skrze společný zájem o pravidla.

„Člověk je společenská bytost nejenom v tom smyslu, že žije ve společnostech, ale i v tom, že tato společenství jsou strukturována složitým pletivem pravidel, která zásadním způsobem determinují modus vivendi lidí, kteří je tvoří, a v důsledku toho determinují i člověka jako takového. Soustava pravidel může vytvořit jistý „vnitřní prostor“ – to jest tato pravidla můžeme přijímat a tím vstoupit do tohoto prostoru, nebo je můžeme jenom („zvenčí“) zaznamenávat.

(Peregrin, J. Člověk jako normativní tvor. *Teorie Vědy* 34 (1), 2012)

Vznik sociologie práva

- Sociologie práva jako samostatný obor vzniká teprve na počátku 20. století. Tento počátek koresponduje se vznikem dalších podoborů sociologie jako např. sociologie náboženství, morálky, ekonomiky atd.
- Bylo totiž jasné, že **společenská komplexita narůstá do té míry, že obecné metody zkoumání nemohou stačit** a je nutné se specializovat na konkrétní společenské formace.
- Sociologie práva tak usiluje o zkoumání procesů, jakými právo ve společnosti vzniká, jaké společenské vlivy působí na jeho změnu či zánik nebo jak lidé s právem zachází v každodenním životě. Uvnitř sociologie práva samé pak vznikají dílčí výzkumná zaměření, např. na:
 - o sociologii legislativního procesu (zkoumání motivů zákonodárců, jejich postojů, vlivu lobbyingu...);

-
- sociologii soudnictví (zkoumání politických a morálních přesvědčení soudců nebo zodpovězení otázky, zda existuje specificky soudcovské myšlení...);
 - sociologie advokacie (zkoumání společenské prestiže advokacie, vnitřního fungování advokátních komor a jejich mocenských struktura...).
- K tomu všemu sociologie práva udržovala od počátku kontakt se sociologickým zkoumáním kriminality a penologií (podoobor kriminologie věnující se problematice optimálního nastavení trestů a celkové trestní politiky).
 - Autoři jako **Max Weber** a **Eugen Ehrlich** jsou prvními z těch, kteří v rámci obecné sociologie přesouvají pozornost ke jedné z dominantních forem společenské organizace – **k právu**.
 - Zajímá je především **sociální skutečnost práva**, t.j. i) skutečné dopady práva na společnost, ii) jeho společenská dynamika a iii) společenské mínění o právu a právních institucích.
 - **Tím se odlišují od tehdejší jurisprudence** (právní vědy), která sama prošla zásadním vývojem. Jurisprudence opustila myšlenku, že existují objektivní ideální formy právních konceptů (právní subjektivita, závazek, odpovědnost...) a přesunula se k úvahám o historických a společenských vlivech na podobu těchto konceptů a tím vznikla tzv. **historickoprávní škola**.⁵ Tento myšlenkový směr byl ovšem sám vnitřně rozdělen.
 - Na historickoprávní školu totiž kriticky navázal Rudolf von Jhering. Jako její původní stoupenec rozvíjel **teorii právních konceptů** (pojmovou jurisprudenci, *Begriffsjurisprudenz*), podle které má právník studovat právní koncepty v jejich logické souvislosti (podobně jako matematiku nebo geometrii) a bez příměsi subjektivních hodnot nebo společenských vlivů.
 - Jhering nicméně v průběhu profesního života radikálně změnil názor a sám začal s kritikou této teorie jako od společenské reality odtržené abstrakce.⁶ Navíc ji – přiznejme, že neoprávněně – spojil s historickoprávní školou jako celkem. Výsledkem Jheringovy kritiky byla tzv. **zájmová jurisprudence**. Její základní tezí bylo, že hlavní funkcí práva je řešit společenské konflikty.
 - Podle Jheringa **je úkolem soudců, advokátů i legislativců chápat každý právní spor jako konflikt zájmů**, které jsou vždy hodnotového charakteru (např. krádež; ta nám vadí, protože z morálního hlediska považujeme za nepřijatelné si přivlastnit věc, k níž nemáme vlastnické právo). Právník

⁵ Slovem objektivním je myšlena nezávislost na společenské dynamice. Bez ohledu na společenský vývoj zůstávala dle dosavadní právní vědy ideální vyjádření právní pojmů stejná. Úkolem právní vědy bylo tato ideální vyjádření pojmů nalézt za pomoci rozumu. Je zřejmé, že postupem času se tyto teze staly nepřesvědčivé a ve zrychlující se společnosti i nepraktické.

⁶ Von Jhering, R. *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. Eine Weihnachtsgabe*. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1884, s. 337.

musí tyto zájmy chápat, a to neudělá jinak než skrze pochopení společnosti. Zároveň musí pochopit hodnotově-politické důvody, proč zákonodárce upřednostňuje jedny zájmy na úkor jiných (např. zájmy bohatých na úkor zájmů chudých).

- Nakonec, sám **Max Weber na zájmovou jurisprudenci ve svém díle navázal.**⁷
- **Čím se ale sociologie práva odlišovala** od těchto svého času inovativních právních teorií **byl důraz na přímé empirické zkoumání sociální reality práva.** Sociologie práva zesílila rostoucí trend chápání práva jako **sociální faktu** a oprostila se od úzkého a málo přesvědčivého chápání práva jako systému pravidel vyjádřených v zákoně, který je nezávislý na sociální realitě.⁸
- Všimněme si, že přelom 19. a 20. století byl charakteristický „obratem ke společnosti“, a to ve všech vědních oblastech.
- **Sociologie práva pozměnila úvahy o právu v několika ohledech:**
 - o Zavedla nový způsob uvažování o autoritě práva a jejím zdroji; konkrétně přichází s novou odpovědí na otázku „**proč lidé poslouchají právo?**“ V jurisprudenci dominantní **teorie donucení** říká, že lidé poslouchají právo proto, že se bojí negativních důsledků jeho neuposlechnutí (sankce). Sociologie práva si všímá, že lidé se běžně chovají podle práva nebo se s ním alespoň nedostávají tak často do konfliktu, pokud to sami nechtějí, a to aniž by právo znali. I v našem každodenním životě se chováme dle platných právních norem, aniž bychom četli příslušné právní předpisy.
 - o Sociologové si tedy všimli, že **k poslouchání práva není nezbytně nutné právo znát.** Otázka byla, odkud se pak obeznámenost s těmito pravidly bere. Odpověď sociologů zněla, že se bere v pozorování našeho okolí od útlého věku. Vnímáme jak se chovají ostatní a vnímáme i důsledky jejich chování. Pokud sankce nepřijde – dokonce přijde i odměna/zisk – chápeme toto chování jako společensky konformní a reprodukuje je. Nejde o nic jiného než o

⁷ Petersen, J. *Max Webers Rechtssoziologie und die juristische Methodenlehre*. 3. Auflage, Mohr Siebeck 2020, s. 162.

⁸ Pojem sociálního faktu se objevuje napříč díly mnoha právní sociologů a filozofů, ale nejvýrazněji je prosadil až v 60. letech minulého století britský právní filozof Herbert Hart. S pojmem sociálního faktu dochází i ke změně chápání pojmu objektivity. Objektivita již nevyjadřuje situaci, kdy je něco na společnosti nezávislé a vyskytuje se to v jakési metafyzické rovině idejí. Objektivita nově označuje situaci, kdy ve společnosti existují (vznikají, mění se a zanikají) společenské formace, jejichž existenci lze ověřit. Existenci práva jako sociálního faktu lze ověřit například tím, že je vyjádřeno v zákoně a že právní normami v něm vyjádřenými se lidé fakticky řídí. Takové právo je objektivní v tom smyslu, že je nezávislé na mínění jednotlivce nebo skupin. Právo tu zkrátka je, i když si myslíme nebo tvrdíme opak. Totéž platí pro všechny ostatní společenské formace.

-
- proces **socializace**, který se odehrává v rodině, skupině přátel, škole, zaměstnání a je to nikdy nekončící proces učení se nových pravidel a důsledků jejich neuposlechnutí.
- Sociologie přichází se zjištěním: **vztah k pravidlům se formuje v sociálních podmínkách a není nijak předurčen**. Tím sociologie narušila do té doby vlivné teorie Cesare Beccarii vyložené v knize „O zločinech a trestech“, v níž chápal vztah k pravidlům jako vrozený a podmíněný pohlavím a etnikem. Pro Beccariu tak existovala postava „vrozeného kriminálního.“
 - Z toho plyne, že **pokud chceme řešit kriminalitu, má cenu systémově řešit sociální podmínky, v kterých kriminalita vzniká**. Toto zjištění je aplikovatelné na všechny ostatní společenské problémy.
 - Na to navazuje další změna paradigmatu způsobená sociologií práva: **právo ne vždy v sociální realitě funguje jak bylo zamýšleno; někdy dokonce více škodí než pomáhá**. Právnick by měl tato dílčí selhání práva chápat a přemýšlet o jejich nápravě, čili měl by být „společensky odpovědný“ a uznat, že to jak s právem zachází má skutečné důsledky na jednotlivce i celé sítě mezilidských vztahů.
 - Sociologie práva si tak klade za cíl **systematicky stopovat příčiny selhání práva, chápat tyto příčiny a navrhnout jejich optimální řešení** a tím přispívat k fungujícímu a společnosti respektovanému právu. Tyto příčiny mohou být různé; někdy souvisí s nevhodně nastavenou právní úpravou, jindy souvisí spíše s nedostatky v aplikaci práva soudy čili je to spíše o konkrétních osobách soudců než o právních předpisech.
 - **Sociologie práva dále zpochybnila i chápání samotného pojmu práva jako státem vytvořeného souboru pravidel**. Otázka definice pojmu práva byla vždy v centru zájmu právníků, kteří se snažili právní pravidla odlišit od všech ostatních druhů pravidel (náboženských, morálních, politických, ekonomických...). **Definičním znakem právních pravidel byl stát jako jejich tvůrce autorizovaný k jejich změně, rušení i vynucování**. Podle právníků byl stát dostatečně silné definiční a odlišující kritérium proto, že v jiných systémech pravidel takováto autorita schopná pravidla zároveň tvořit, měnit, rušit a vymáhat chybí. **Sociologie práva ale namítala, že takovou autoritu v jiných normativních systémech najdeme také**. Šlo například o církev, která dodnes disponuje právotvornými i sankčními mechanismy nezávislými na státu. Dalším příkladem mohou být nadnárodní korporace a jejich etická pravidla používání jejich produktů a služeb, jejichž porušení

korporace sama – mimo stát – sankcionuje a v mezinárodním prostředí pro to nepotřebuje výslovný souhlas států.

- Sociologie práva tak zavádí pojem a současně teorii **právního pluralismu** jako přesvědčení, že **stát není dostatečné definiční kritérium práva** a že **vedle sebe koexistuje mnoho ne-státních právních systémů** (např. náboženské, korporátní nebo i školní normy). Sociologové práva hlásící se k tomuto směru zkoumají interakci mezi těmito státními a ne-státními právními systémy.⁹ Například ve Španělsku jde o vztah baskického zvykového práva (fuero) a národního práva; jejich konflikt je řešitelný skrze odkaz na španělskou Ústavu, kdy platí, že není-li aplikace obyčeje v rozporu s Ústavou, je taková aplikace závazná. Dalším příkladem mohou být tzv. Principles of International Commercial Contracts známé z mezinárodního práva obchodního. Jejich smyslem je mapovat způsoby, jakými obchodníci v přeshraniční kontraktaci formulují smlouvy a smluvní a doložky. Z této praxe jsou následně zobecněna nezávazná pravidla (tzv. soft law), jejichž funkcí je zpřehlednit a harmonizovat komplexní oblast práva mezinárodního obchodu. Právní pluralismus je dnes na vzestupu pro jeho zaměření se na pojem právních kultur a jejich střetu, zejména v důsledku dekolonializace a globálního trendu migrace; právní pluralismus je zároveň atraktivní pro jeho návrhy způsobů řešení konfliktů mezi právními kulturami.¹⁰

⁹ Právní pluralismus se na počátku setkal s odmítnutím. Dnes jde o výrazný, a i mezi svými kritiky respektovaný směr uvažování o právu. Typicky se právní pluralismus spojuje s některými odnožemi právního pozitivismu. Jeho hlavními představiteli jsou Brian Z. Tamanaha nebo Boaventura de Sousa Santos. Pro lepší přehled o tomto směru doporučujeme: SOBEK, T. Nemorální právo. Praha: Aleš Čeněk, 2010, s. 299 a násl. Také doporučujeme vynikající přednášku právního pozitivisty Johna Gardnera „What is Legal Pluralism?“, <https://www.youtube.com/watch?v=q-aTJgTTOA8&t=3530s>

¹⁰ Téma post-kolonialismu (teorie snažící se vypořádat s dědictvím kolonialismu) je pro právní pluralisty příznačné. Čerpají z něj především poznatky, že různé kultury chápou právo jinak, mnohdy i výrazně odlišně od našich západních představ práva jako státem produkovaného, hierarchického a na zákon navázaného systému pravidel. Podle zmíněného Santose byla tato idea jednotného práva nástrojem koloniálních mocností k podrobení si jiných kultur a vnučení jim vize práva, která je založena na konfliktu a vítězích a poražených v soudních sporech. Tím násilně nahradila jiné varianty práva založeného spíše na rekongracii a obnovení komunitního smíru. Právní pluralisté ukazují, že právo není pasivní a neutrální nástroj řešení sporů, ale má i tuto silně politickou a mocenskou funkci, viz SANTOS, B. *Epistemologies of the South*. Londýn: Routledge, 2014, s. 19–30.

-
- Dalším aktuální tématem sociologie práva jako tzv. **imaginaries** čili kolektivní představy o právní, politické nebo národní identitě. Tyto představy jsou „zakódovány“ v našem kulturním a historickém podvědomí a významně formují naše očekávání, která si od práva slibujeme, a to i na ústavně právní úrovni – tzv. „**constitutional imaginaries**“. Každá ústava (psaná či nepsaná) je totiž právně-politickým vyjádřením národní, kulturní či občanské identity a nese tak v sobě historická traumata (v ČR např. Mnichov 1938 nebo Srpen 1968) i vize lepší budoucnosti (Sametová revoluce, vize plného integrování ČR do globální právní kultury lidských práv a svobod skrze přijetí mezinárodních smluv, koncipování lidskoprávních katalogů i připojení se k EU) . Zkoumá se tak, **odkud se tyto představy berou, jak se vyvíjí a jak ovlivňují podobu psaných i nepsaných právních pravidel** a jejich používání v praxi. Příkladem může být **pojem retroaktivity**, který je v naší právní kultuře obecně chápán jako nežádoucí, protože narušuje důvěru mezi občany a normotvůrci – občané poslouchají právo i proto, že je známkou jistoty; pokud se právo překotně mění a navíc redefinuje již předtím s jistými očekáváními vzniklé právní vztahy, trpí tím společenská důvěra v právo. Ovšem v období po Sametové revoluci narazila česká odborná i laická veřejnost na limity tohoto chápání, protože absolutní zákaz retroaktivity by znamenal nemožnost potrestání viníků totalitní represe, která byla kdysi naprosto legální. Vznikla tedy debata zda a do jaké míry retroaktivitu umožnit, čímž došlo k výraznému posunu v chápání vlivu času a zpětného působení práva v české společnosti.¹¹
 - V neposlední řadě, sociologie zavedla do práva pojem **reflexivity** označující schopnost sebe-vnímání. **Reflexivita se v právu vyskytuje ve dvou souvislostech**. Zaprvé, v právním výzkumu to konkrétně znamená, že výzkumník*nice nepředstírá, že sociální realitu nahlíží z pozice objektivního nadhledu. Naopak plně uznává, že jeho/její subjektivita ovlivňuje toto pozorování a interpretaci dat. V právu pak reflexivita označuje schopnost právníků zvědomit subjektivní často nevědomými (intuitivními) vlivy na výklad a aplikaci práva. Jinak řečeno, jde o **schopnost rozpoznat, proč jako jednotlivci pracujeme s právem tak, jak pracujeme**.¹² Zadruhé, v rovině jednotlivých oborů právní vědy – např. práva a sociologie – to znamená, že **právo jako obor není zacyklené samo v sobě a tím i odtržené**

¹¹ PŘIBÁŇ, J. *Právní symbolismus: O právu, času a evropské identitě*. Praha: Filosofia, 2007, s. 141.

¹² NELKEN, d. Blinding Insights? The Limits of a Reflexive Sociology of Law. *Journal of Law and Society*, 1998, Vol. 25, No. 3, S. 407-426.

od reality. Kontakt práva s jinými obory mu umožňuje reflexivně nahlédnout samo sebe z jiné pozice (např. z pozice praktického fungování práva ve společnosti). Reflexivní právo má dobrý přehled o svém fungování a neomezuje se pouze na doktrinální výklad zákonných ustanovení, ale klade si otázky ohledně své srozumitelnosti, použitelnosti a efektivity. Z této orientace na reflexivitu pak vyplývá globální trend tzv. **interdisciplinarity** práva čili propojování s jinými obory. Dnes je jasné, že jakékoliv chápání práva jdoucí nad rámec oborových základů se neobejde bez spolupráce s obory jako filozofie, politologie, psychologie nebo ekonomie.¹³

Současná role sociologie práva

- Sociologie práva je dnes jedním z dominantních proudů zkoumání práva. V rovině teorie pomáhá chápat sociální úlohu práva. V rovině empirie pomáhá popsat problémy fungování práva a navrhnout řešení.
- Kromě **retrospektivní** funkce (pochopení již vzniklých problémů), má sociologie práva i funkci **prospektivní** (odhad efektivity a případných problémů dosud neúčinné právní úpravy). Ta se s polu s praktickou stránkou sociologie práva uplatňuje v tzv. **Hodnocení dopadů regulace** (RIA, *Regulation Impact Assessment*) coby nedílné části legislativního procesu. RIA je ve smyslu čl. 2 Legislativních pravidel vlády povinná tehdy, pokud navrhovaný právní předpis upravuje zcela novou otázku (např. využití umělé inteligence v trestné činnosti apod.).¹⁴ Povinnost provádění hodnocení RIA byla do ČR zavedena k 1.1. 2007.¹⁵
- Základní princip RIA je hodnocení nákladů a přínosů spojených s přijímanou právní úpravou (*cost-benefit analysis*). Náklady a přínosy jsou následně buď monetizovány (vyjádření přínosu v peněžní částce, např. například zvýšení daňového inkasa o 100 mil. Kč) nebo kvantifikovány (vyjádření přínosu v jakékoli číselné formě, např. snížení počtu soudních sporů o 1000). Součástí procesu RIA je i návrh alternativních variant právního předpisu vyhovující požadavku efektivity, a současně

¹³ O právu se někdy s mírnou nadsázkou hovoří jako o „parazitické disciplíně“. Míní se tím, že ačkoliv si umíme představit funkční sociologii, antropologii nebo ekonomii bez příměsy jiných oborů, u práva to nedokážeme.. Právo neumíme tvořit, interpretovat ani aplikovat bez poznatků jiných oborů, proto se právo vždy nutně přimyká k jiným způsobům zkoumání sociální reality. Proto také nejslavnější právníci v dějinách byli svými zájmy orientovaní i mimo právo samotné (např. Oliver Wendell Holmes – logika, Hans Kelsen – filozofie, Herber Hart – antropologie, Richard Dworkin – politická teorie, Richard Posner – ekonomie, Stanley Fish – literární věda aj.).

¹⁴ Legislativní pravidla vlády (LPV) vizte <https://vlada.gov.cz/assets/jednani-vlady/legislativni-pravidla/Legislativni-pravidla-vlady-s-prilohami-platna-od-1--unora-2023.pdf>

¹⁵ Více viz <https://ria.vlada.cz/ria/>

politického zadání dle exekutivní fáze legislativního procesu (fáze draftování návrhu na ministerstvu v souladu s politickým programem resortní strany, příp. koaličních závazků).

Kritická právní teorie (CLS)

- Na sociologii práva navázalo hnutí kritické právní teorie (Critical Legal Studies, CLS), které se v sociologickém zkoumání zaměřuje na mocenské vztahy a hierarchie mezi státem a jednotlivcem, státem a sociálními skupinami (etnickými, náboženskými, genderovými) nebo nerovnosti mezi jednotlivými sociálními aktéry (nadmárodní korporace vs. spotřebitel).
- Ačkoliv je CLS **globální a vnitřně rozmanité hnutí** – propojuje v sobě prvky filozofie, sociologie, ekonomie a mnohých dalších přístupů i dílčích teorií a metod – je jednotné ve svém základní východisku: **pokud současné právo samo sebe legitimizuje jako neutrální, nejracionálnější a nejefektivnější systém garance svobody a rovnosti, pak si pokládejme otázku, zda tomuto legitimizačnímu narativu právo skutečně odpovídá.**
- CLS zjišťuje, že ačkoliv se právo zobrazuje jako neutrální, má tendenci upřednostňovat politické a ekonomické zájmy některých sociálních skupin na úkor zájmů skupin jiných.
- Sociologie práva, jako interdisciplinární obor, analyzuje právo v jeho konkrétním sociálním kontextu a snaží se pochopit jeho společenskou funkci, zatímco CLS jde ještě dál, když právo nejen popisuje, ale aktivně se táže na jeho legitimitu a ideologické základy (ptá se např. proč je v otázkách porušování lidských práv nadnárodními korporacemi nemožné